

Bölüm 26

MARDİN'DE TÜRK SAFEVİLER DÖNEMİ

M.S1508-1514 Mardin de Safevi Türkmenleri Dönemi

Akkoyunlu Kasım b.Cihangir, Kasım Padişah lakaplı son Mardin Yöneticisi Safavi devleti ile Nahcivan yakınlarında Şarūr mevkiinde giriştiği savaşta Şah İsmail'e yenilmiş ve Mardin'e. çekilirken yine aynı hanedandan Uzun Hasanın torunu Elvend tarafından şehir yakınlarında öldürülmüştür. Yerine gelen Elvend de 1504 yılında vefat etmiştir.¹ Mardin'de Safeviler kesin olarak 1508 yılında hâkimiyet sağlamışlardır. Mehmet Han Ustacalu bu tarihte Mardin yaylağına gelmiş, kardeşi Karahanı da Cizre havalisine yağma ve talan için göndermiştir.²Bu yağma ve zulümler bu bölgede yaşayan güçlerin Yavuz Sultan Selimin Saflarına geçmesine zemin hazırlamıştır.

2-Safevi Devleti, 1501 yılında kurulmuş, 1736 yılına dek varlığını devam ettirerek Azerbeycan, İran, Ermenistan, Irak, Afganistan, Türkmenistan ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hüküm sürmüş olan Şii inanışa sahip bir Türk Devletidir.

Safevi Devletinin Kuruluşu

Safevi Devletinin kökenini teşkil eden Safeviye Tarikati, 14. Yüzyılın başlarında kurulmuş ve 16. Yüzyılda bölgede önemli bir siyasi aktör haline gelmişti. Esasen bir Sufi Tarikati olan Safevi Tarikati, zamanla Bâtını hareketlerin tesirine girerekse şii inancını benimsemiş ve şii tarikatlar içerisinde önemli bir yer edinmişti. **Safevi Devleti'nin** kurucusu olan Şah İsmail de bu tarikatın şeyh ailesine mensup bir saltanat varisiydi. Babası Şeyh Haydar öldürüldükten sonra bu tarikatın başına Şeyh İsmail geçti.

¹ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.14

² Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.14

Safeviye Tarikatı, her ne kadar itikadi bir teşekkül olsa da siyasi roller üstlenerek bölgesel hâkimiyetler kurmak amacıyla savaflara girişiyor, kimi zaman bölgesel otoritelerin ordularında görev alıyor kimi zaman ise bağımsız olarak savaflara girişerek fetihler gerçekleştiriyordu. Şah İsmail’de bu siyasi tezahürler içerisinde aktif rol oynayarak zamanla yükselmiş, kendisine bağlı tarikat mensubu halklardan teşekkül edilmiş ordusu ile İran ve çevresinde söz sahibi bir güç durumuna gelmişti.

Şah İsmail, henüz 14 yaşındayken elde ettiği siyasi güç ile birlikte bölgede yaşayan Türkmen toplumlarının itibarını kazanmaya başlamıştı. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti, Büyük Selçuklu Devleti sonrası ikinci göç dalgası ile birlikte Anadolu’ya göç eden göçebe Türkmenler ile sorunlar yaşamaktaydı. Zira Sünnilik inancına sıkı sıkıya bağlı olan Osmanlı Devleti, Bâtınlık hareketlerinden etkilenen ve Tengricilik inancının tesirinden kurtulamamış olan göçebe Türkmenler üzerinde baskı kuruyor, hatta onları yasa dışı ilan ederek önemli bir sorunun temellerini atıyordu.

Osmanlı Devletine küskün olan bu göçebe Türkmenler, Şah İsmail’in himaye edici tavrı ile Şah İsmail’in etrafında toplanıyorlardı. Hem Safeviye tarikatına mensup aşiretler hem de göçebe Türkmenlerden aldığı destek ile giderek güçlenen Şah İsmail, 1501 yılında Akkoyunlular’ın himayesinde olan Tebriz’e girerek bölgeyi hâkimiyeti altına aldı ve hali hazırda elinde bulunan siyasi güç ile bağımsızlığını ilan ederek **Safevi Devleti**’nin temellerini attı (1501).

Şah İsmail Dönemi (1501 – 1524)

Şah İsmail, aslında Akkoyunlular’ın anne tarafından torunu durumundaydı. Zira Annesi, dönemin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın kızıydı. Tebriz’i ise dayısının oğlu olan (Uzun Hasan’ın torunu) Elvend Mirza’dan almış ve **Safevi Devleti**’nin temellerini atmıştı. Tebriz’i almasından 7 yıl sonra ise Akkoyunlular devletini yıkarak tarih sahnesinden sildi.

Şah İsmail'in Türkmenleri himayesi altına alması bölgedeki siyasi dengeleri önemli ölçüde etkiledi. Üstelik hâkimiyeti altındaki İran, Azerbaycan ve Irak coğrafyalarında Türkler kadar Araplar ve Farslar'da yaşamaktaydı. Buna rağmen devlet teşkilatlanmasındaki idari makamlarda yalnızca Türkmenler vazifelendirilmekteydi. Böylelikle Osmanlı Devleti tarafından dışlanan ve onuru kırılan göçebe Türk toplumlarının Şah İsmail'e bağlılığı pekişmekteydi.

Şah İsmail Tebriz'i almasından sonra kendisini Azerbaycan Şahı ilan eden Şah İsmail, Sasani Devleti üzerinde hak iddia ederek İran içlerine doğru ilerlemeye başladı. On yıl süren yoğun seferler neticesinde 1503 yılında Hamedan, 1504'de Şiraz ve Kirman, 1507'de Necef ve Kerbela, 1508'de Van, 1509'da Bağdat, 1510'da Horasan ve Herat şehirlerini hâkimiyeti altına aldı ve devletin sınırlarını kısa süre içinde genişletti.

Şah İsmail'in, İran bölgesindeki hâkimiyeti tam değildi Horasan ve Herat'ı Özbek Şehbani Hanlığından almıştı. Ancak Özbek Şehbani Hanlığı, Horasan ve Herat şehirlerindeki mağlubiyeti kabullenmemiş, her ne kadar başarılı olmasalar da Maverâünnehir'e çekilerek onlarca yıl sürecek olan savaşlarla **Safevi Devleti** ile mücadele içerisine girmişlerdir. Özbek mücadeleleri, Şah İsmail dönemi boyunca süre gelen ve çözölemeyen bir sorun olarak devam etmiştir.

Şah İsmail'in kurduğu ve Asya'nın en büyük devletlerinden biri haline gelen **Safevi Devleti**, Azerbeycan ve Doğu Anadolu hattına kadar genişleyen sınırları ile devrin en büyük Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu ile sınır konmuşu haline gelmişti. Göçebe Türkmenler'in bâtinilik hareketlerinden etkilenmesi nedeniyle Osmanlı Devletince dışlanması ve Şah İsmail'in bu Türk toplumlarını himaye etmesi büyük bir sorunu beraberinde getirdi. Şah İsmail'in Osmanlı Tarafından dışlanan ve asi ilan edilen Türkmenleri himaye etmesi Osmanlı Devleti ile **Safevi Devleti** arasında husumetlere yol açtı.

Anadolu'daki Türk Birliğini sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti, asi ilan ettiği ve dışladığı Bâtını (Alevi, Şii) Türkmenler'in Şah İsmail'in

tarafında yer alması nedeniyle harici sorunlarla karşı karşıya kaldı.

Osmanlı topraklarında yaşayan ancak Şah İsmail'e tabi olmayı arzu eden Türkmenler, Şah İsmail'in teşebbüsleriyle isyan hazırlığına giriştiler.

Osmanlı tebaası olan Bâtini (Alevi, Şii) Türkmenler, Safevi Saltanat ailesine mensup ve Şah İsmail ile akraba olan Hasan Baba'nın önderliğindeki Alevi Tekkelerine itibar göstermeye başlamışlardı.

Safevi Devleti tebaası olan Alevi Türkmenlerle de yakın ilişkiler içerisinde bulunan bu tekke, Osmanlı tebaası olan dışlanmış Bâtini Göçebe Türkmenler'in katılımlarıyla Anadolu'da önemli bir nüfuza sahip hale geldi.

Tarihe Şahkulu İsyanı olarak geçecek vakayı hazırlayan bu süreçte Osmanlı tebaası Bâtini Türkmenler, Şah İsmail'in desteği ve teşebbüsleriyle örgütlenerek Osmanlı devletine karşı ayrılıkçı faaliyetler yürütmeye başladılar. Hasan Baba'nın vefatında sonra yerine oğlu Şahkulu Baba geçmiş, babasından devraldığı Alevi Tekkesinin nüfuzunu daha da genişleterek diğer Alevi Tekkelerini de kendisine tabi hale getirmişti. Şah İsmail, Anadolu'daki Türkmenleri örgütlemek amacıyla Şahkulu'nu Anadolu'daki halefi olarak ilan etti. Şahkulu Baba'da bu ferasetle kendisine bağlı olan Alevi Türkmenleri örgütleyerek Osmanlı Devletine isyan edip Şah İsmail'e biat etmeleri çağrısında bulunarak Şahkulu ayaklanmalarını başlattı.

Şahkulu İsyanı (1511)

Şahkulu Baba, Anadolu'da yaşayan Alevi Türkmenlerinin dini ve sosyal liderliğini üstlendikten sonra Şah İsmail lehine faaliyetler yürüterek gerek kendi tekkesine bağlı olan tebaasını gerekse diğer Alevi Cemaatleri **Safevi Devletine** ve Şah İsmail'e biat etmeye davet etmeye başladı. Bu durum, Anadolu'daki Türk Birliği'ni sağlamaya çalışan Osmanlı'nın devlet politikalarına zarar veriyordu.

Şahkulu, bu söylemlerini eyleme dökerek büyük bir isyan hazırlığı içerisine girdi. Saltanat makamında şehzadelerin hâkimiyet

mücadelesine girişmesi sebebiyle zayıflamasından istifade ederek kendisine bağlı tebaaya kılıç kuşandırarak büyük bir isyan başlattı. Emri altına aldığı kuvvetlerle birlikte Manisa Sancağına giderek saltanat mücadelelerine karışan Şehzade Korkut'un hazinesine saldırdı ve şehzadenin hazinesini ele geçirdi. Şahkulu, ilk isyanında başarılı olunca daha da itibar görerek güçlendi ve isyan hareketine katılan Alevi Türkmenlerin sayısı arttı.

Şahkulu, emrindeki asilerin sayısı artınca kendisini Şah İsmail'in halifesi ilan ederek çok daha büyük isyanlara ve katliamlara girişti. Manisa'dan sonra Antalya'ya girdi ve Antalya Kadı'sını öldürdü. Ardından Kızılcağaya, Korkuteli, Elmalı, Burdur ve Keçiborlu beldelerine girdi. Bu bölgelerin kadı'larını öldürerek yerel halk üzerinde katliamlar gerçekleştirdi. Giriştiği isyan hareketiyle Kütahya'ya kadar ulaşan Şahkulu, isyanın bastırılması için üzerine gönderilen Osmanlı Kuvvetlerini de mağlup edince isyan daha da pervasızlaştı. Kütahya'yı kuşatarak Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'yı öldürdü (22 Nisan 1511).

Şahkulu, Kütahya kuşatmasında muvaffak olamasa da Kütahya'dan çekilip Bursa'ya doğru yola çıktı. Osmanlı, İsyanı bastırmak için Subaşı Hasan Ağa komutasında ikinci bir kuvvet daha sevk etmişti. Şahkulu, bu kuvvetlere karşıda galip gelince isyanı bastırmak için doğrudan Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa görevlendirildi. Şahkulu, bu esnada Hadım Ali Paşa'dan önce ulaşan Karaman Beylerbeyi Haydar Paşa'yla mücadeleye girişti ve üçüncü Osmanlı kuvvetlerine karşı da galip gelerek yoluna devam etti. Şahkulu İsyanı ancak Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa'nın müdahalesiyle durdurulabildi. Hadım Ali Paşa, isyanı bastırmak için görevlendirilen Şehzade Ahmet'in güçleriyle birleşerek Şahkulu güçlerini Altıntaş mevkiinde dağlık bir alanda kuşattı.

Ancak Şehzade Ahmet, isyanı bastırmak yerine kendisine verilen Yeniçerilerden, giriştiği saltanat mücadelesinde destek vermelerini ve kendisine biat etmelerini istedi. Emrindeki Yeniçerilerin bu teklifi kabul etmemeleri üzerine İsyanı bastırma vazifesini reddederek kendi sancağına çekildi. Şehzade Ahmet'in kuşatmada destek vermemesi üzerine Hadım Ali Paşa'nın

kuşatmasından kaçmayı başaran Şahkulu ve isyancıları İran'a doğru kaçmaya başladılar. Hadım Ali Paşa, kaçan Şahkulu isyancılarını takip ederek Sivas yakınlarındaki Çubukova mevkiinde yetişti. İsyancılar burada Osmanlı Kuvvetlerine güç yetiremeyip mağlup oldular. İsyanın başını çeken Şahkulu bu mücadelede öldürülünce de kargaşaya kapılıp dağıldılar. Ancak Hadım Ali Paşa'da savaş meydanında aldığı ok darbesiyle öldürülünce Osmanlı kuvvetleri kaçan isyancıları takip edemediler. Osmanlı kuvvetleri geri çekilince isyancılarda İran'a kaçtılar.

Şahkulu Baba'nın başını çektiği Bâtini (Alevi) isyancıları Osmanlı Devletinin merkezi ve bölgesel idarelerine büyük zararlar verip halk üzerine uyguladığı zulümlerle büyük bir sorun oluşturmuş, nihayet isyan bastırılabilmişti. Ancak bu isyan Bâtini hareketin isyanlarının başını çekti.

Devam eden yıllarda Şah İsmail ve Safevi yanlısı Alevi Türkmenler Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetler yürütmeye başlamışlardı. Şahkulu İsyanı, Anadolu Alevilerini isyana teşvik etmiş olması hasebiyle bastırılmış olsa da çözölememiş bir sorun olarak uzun yıllar önemini korudu.

Safevi Devletinin Zayıflaması (1514 – 1524)

Şah İsmail, Çaldıran yenilgisinden sonra Tebriz'e çekilmiş, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'e girmesi üzerine buradan kaçarak belli bir yere yerleşmeden İran'ın içlerinde muhtelif şehirlerde konaklamıştı.

Yavuz Sultan Selim savaşı kazanmasına rağmen Tebriz'i almadan geri döndü. Osmanlı tehdidinin Tebriz ve İran coğrafyası üzerinden çekilmesi ile birlikte yeniden saltanat makamına geçti ancak Çaldıran hezimetini Şah İsmail'in ruhsal çöküntü içerisine girmesine sebep oldu. Aynı zamanda şair ve edebiyatçı olan Şah İsmail, Çaldıran mağlubiyetinden sonra devlet işlerine ehemmiyet vermeyerek şiir ve edebiyat ile ilgilenmeye başladı. Devletin idaresini ise vezirlerine, valilere ve emirlere bıraktı. Esasen safeviye tarikatının idaresinde olan **Safevi Devleti**, Şah İsmail'in passif kalmasına rağmen

yıkılmadı. Zira saltanat tarikatı olan Safeviye ailesi ve tarikata mensup Şii Türkmenler ile Bâtınlık hareketine katılan göçmen Anadolu Türkmenlerinin desteği ile ayakta durabiliyordu.

Safeviye tarikatı daha çok itikadi bir alt yapı ile idare ediliyordu. Şah İsmail döneminde Anadolu Türkmenlerine verilen destek ile devlet teşkilatlanmasında Türkmenlere öncelik verilmekteydi. Şah İsmail'in devletin yönetimindeki gücünün zayıflaması üzerine Bâtını Türkmenlerin **Safevi Devleti** içerisindeki tartışmasız üstünlüklerine gölge düşürdü. Bunun yanında dışlanan Göçmen Türkmenler, Bâtınlıktan Aleviliğe doğru kaymaya başlamış, Safevi tarikatının himayesinde olmalarının tesiriyle kendilerini tümüyle Alevi olarak ifade eder hale gelmişlerdi. Oysa **Safevi Devleti**, Şah İsmail'in gücünü kaybetmesi üzerine Türkmenlere verdiği öncelikten vazgeçerek fars ve araplara da devlet teşkilatlanması içerisinde vazifeler vermeye başlamışlardı.

Şah İsmail'in devlet idaresindeki münasebetlerinin zayıflaması ile birlikte gücü elinde bulunduran Safeviye tarikatının devlet idaresinde itikadi yönlerin ağır basması neticesinde vezirlik gibi şahlıktan sonraki en önemli mertebeye peş peşe Fars kökenli devlet adamlarının atanmaları Türkmenler'in tepkilerine yol açtı. Esasında Çaldıran Savaşından önce de vezirlik görevinde Fars devlet adamları bulunuyordu. Ancak bu durum Çaldıran savaşı sonrasında daha da derinleşti ve devlet idaresinde Arap ve Fars kökenlilerin sayıları artmaya başladı. Türkmenler, önceleri bu durumu kabullenmediler ve büyük sorunlara yol açacak faaliyetler içerisine giriştiler. Tıpkı Osmanlı Devletine tabi olan Alevi Türkmenlerin Şahkulu isyanıyla devlete meydan okuduğu gibi bu kez **Safevi Devletine** karşı isyan hareketi içerisine girilerek Fars kökenli vezirleri öldürdüler. On beş yıl boyunca devam eden bu isyanlar neticesinde 4 vezir doğrudan, 1 vezir ise dolaylı yollardan Türkmenler tarafından öldürüldü.

Şah İsmail, tüm bu olan bitene seyirci kalmaktaydı. Zira kendisi devlet işlerinden uzak duruyor, bu vazifeyi Safeviye tarikatının görüşleri doğrultusunda atanan vezir, emir ve valilere bırakıyordu. Safeviye tarikatı ise etnik ayrılıkçılık güderek şii akımının öncülüğünü yapan Fars ve Arap kökenli toplumlardan yetişen devlet adamlarına

öncelik veriyordu. Osmanlı Devleti tarafından dışlanarak **Safevi Devletine** biat eden Türkmenler bu kez **Safevi Devleti** tarafından ikinci sınıf muamelesi görüyordu.

Bâtını Türkmenlerin **Safevi Devleti**nce dışlanmalarına karşı gösterdikleri tepki onlarca yıl boyunca devam etti. Ancak **Safevi Devleti**nin Arap ve Farsları ön plana çıkartması devletin tebaası olan toplumlarında asimile olmasına yol açtı. Önceleri yalnızca Bâtını olan göçebe Türkmenler zamanla şii mezhebinin itikatlarını benimseyerek şii olmuş, sonrasında ise edebi ve kültürel yönden asimilasyona uğrayarak Farslaşmaya başlamışlardı.

Bu dönemden sonra Türkmenler varlıklarını korumaya çalışmışlarsa da bir Türk Devleti olarak kurulmuş olan **Safevi Devleti** giderek Farslaşmaya ve Fars Devleti haline gelmeye başlamıştır. Şah İsmail'in kudreti ile bir Türk Devleti olarak kurulmuş olan **Safevi Devleti**, Çaldıran mağlubiyetiyle birlikte zayıflamış, devletin mühim mevkilerinin Farsların eline geçmesiyle giderek Farslaşmaya başlamıştı. Bu süreç Şah İsmail'in döneminde başladı ve ölümünden sonra da yükselerek devam etti. Şah İsmail, 1524 yılında Erdebil'de hastalanarak bir iç kanama sonucu çok genç yaşta (37) vefat etti. Şah İsmail'in ölümü üzerine yerine oğlu Tahmasp geçti.

Tahmasp Dönemi (1524 – 1576)

Şah İsmail döneminde kurulan ve güçlenen **Safevi Devleti**, Çaldıran Savaşı sonrasında zayıflamaya başlayınca Sınır Komşusu olan Osmanlı Devleti **Safevi Devleti** üzerinde baskıcı bir siyaset izlemeye başlamıştı. İran Coğrafyasını kontrol altında tutmak isteyen Osmanlı, Safevilerin iç işleriyle ilgili konularda dışarıdan müdahil oluyor, Vali ve bölgesel idarecilerin atanmalarında insiyatif kullanabiliyorlardı. 1. Tahmasp, babasının ölümü üzerine tahta çıktığında henüz 10 yaşındaydı.

Osmanlı Devleti'nin **Safevi Devleti** üzerinde kurduğu baskılar Şah İsmail döneminde kabul görmüş ve itaatkâr bir tutum izlenmeye başlanmıştı. Ancak Tahmasp, henüz on yaşında olmasına rağmen tahta geçtiğini Osmanlı Devletine bildirmeyerek ilk itaatsizliğini yapmış oldu. Devam eden yıllarda yaşı ilerleyip devlet idaresinde

daha çok söz sahibi olmaya başlayınca Osmanlı Devletine karşı mücadelecî bir tavır takınmaya başladı.

Tahmasp, çok genç yaşta saltanat makamına geçtiği için devlet işleri daha çok vezirlerin ve emirlerin idaresinde idame ediliyordu. Tahmasp'ın devlet işlerinde tam anlamıyla söz sahibi olması 4 yıl kadar sonra mümkün olabildi (1528). Tahmasp, 14 yaşına bastığında artık hükümdarlık vazifesini üstlenmiş, tüm gücü eline almıştı. Bu tarihlerde Horasan bölgesinde uzun yıllardır devam eden Özbek mücadeleleri yeniden alevlenmekteydi. **Safevi Devleti**'nin 1511 yılında yığıtğı Özbek Hanlığı'nın ardılları Horasan'daki otoritelerini yeniden kurabilmek için uzun yıllardır **Safevi Devleti** ile mücadele ediyorlardı. 1528 yılında giderek daha büyük bir tehdit halini alan Özbeklere karşı ordusunun başına geçen Tahmasp, Özbekleri mağlup ederek Horasan'daki otoritesini muhafaza etti. Devletin idaresini eline almış olan Tahmasp, 1529 yılında Bağdat üzerine hareket etti. Zira Bağdat valisi Musullu Zülfikar Bey, hem kendisinin hem de Bağdat ahalisinin sünni olması hasebiyle Osmanlı yanlısı bir siyaset izliyor, Bağdat'ı Osmanlı Devletine tabi kılmak için çaba sarf ediyordu. Bu durumdan haberdar olan Tahmasp, 1529'da Bağdat'a yürüyerek Bağdat valisi Zülfikar ile mücadeleye girişti ve bu mücadeleyi kazanıp Bağdat valiliğine şii kökenli olan ve kendisine bağlı olan valiler atayarak Bağdat'taki otoritesini sağlamlaştırdı.

Tahmasp'ın sonraki hedefi Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesiydi. Şah İsmail döneminde **Safevi Devletine** bağlı olan bu bölgeler artık Osmanlı Devleti'nin gölgesi altında varlığını devam ettirebiliyordu. Osmanlı Devleti yüzünü batıya dönmüş, Balkanlarda mücadele etmekteydi ve doğu sınırlarını ihmal etmekteydi. Bu durumdan istifade etmek isteyen Tahmasp, babası Şah İsmail döneminde olduğu gibi alevi Türkmenleri yanına çekmeye, sünni olan ve **Safevi Devletinin** hâkimiyetini kabul etmeyen Anadolu Beylikleri üzerinde baskı kurmaya başladı.

Bu baskılar neticesinde Bitlis ve Van Beylikleri zorla da olsa **Safevi Devletine** bağlandılar. Ancak bu zoraki bağlılık uzun sürmedi. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, **Safevi Devletinin** giriştiği düşmanca faaliyetler üzerine Sadrazam İbrahim Paşa'yı

(Pargalı İbrahim) vazifelendirerek Azerbaycan seferine gönderdi (1533). Tahmasp'ın zorla kendisine bağladığı sünni beylikler üzerinde kurduğu baskılar nedeniyle halk Osmanlı Devletinin himayesini bekler duruma gelmişti. Sadrazam İbrahim Paşa, 1. Azerbaycan seferi olarak tarihe geçen bu seferde önce Bitlis'i sonra Van'ı aldı ve 3 yıl sonra Tebriz'e doğru yola çıktı. Osmanlı ordusuna karşı koyamayan Tahmasp, Tebriz'i de savunamadı ve kısa süre içerisinde Tebriz'de Osmanlı Ordusu tarafından fethedildi.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın komutasındaki Osmanlı Ordusu Tebriz'e ulaştığında Kanuni Sultan Süleyman Han'da Tebriz'e doğru yola çıkmıştı. Tebriz'de birleşen Osmanlı Orduları buradan güneye inerek önce Musul sonra Bağdat'a girerek bu bölgeleri hâkimiyetleri altına aldılar.

Safevi Devleti en önemli şehirlerini bir bir kaybediyordu. Önce Van, sonra Bitlis, daha sonra ise en önemli kentler olan Tebriz ve Bağdat Osmanlı Devleti tarafından fethedilmişti. Bu mağlubiyetler **Safevi Devleti**'nin yıkılması anlamına geliyordu.

Safevi Devleti, Osmanlı seferleriyle zor durumda kalınca ülkenin doğu sınırlarındaki Özbek tehdidi yeniden ortaya çıktı. Özbeklerin tekrar Horasan'a girmesi üzerine Tahmasp Horasan seferine çıkarak 2 yıl süren bir mücadele sonucunda Özbekleri Horasan'dan çıkartmayı başardı (1538).

Tahmasp, Osmanlı seferleriyle zayıflayan devletine güç kazandırmak için yeni fetih hareketlerine girişti. 1540'da Gürcistan üzerine yürüdü. Kafkaslar'daki hâkimiyetini kuzeye doğru genişletmek isteyen Tahmasp, Gürcistan seferi ile hem hâkimiyetini pekiştirdi hem de elde ettiği ganimetlerle devlet hazinesini zenginleştirdi.

Tahmasp, Gürcistan fethinden kısa süre sonra kardeşi Elkas Mirza, Tahmasp'a karşı mücadelecı bir tavır izlemeye başladı. Saltanat makamını ele geçirmek isteyen Elkas Mirza, **Safevi Devleti** içerisinde umduğu güce erişemeyince Osmanlı Devletinin himayesi ve desteğini almak amacıyla İstanbul'a gitti (1547).

Osmanlı Devleti tarafından himaye edilen ve **Safevi Devletine** karşı kullanılan Elkas Mirza, emrine verilen Osmanlı Ordusu ile birlikte Van'a doğru yola çıkarak 29 Mart 1548'de Van'ı kuşatma altına aldı. Elkas Mirza'nın ardından yola çıkmış olan Ulama Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Van'ı aldı, buradan da Tebriz'e doğru yola çıktı. Ulama Paşa'nın ordusunun ardından ise Kanuni Sultan Süleyman'ın komuta ettiği Osmanlı Ordusu ile birlikte Tebriz'e girdiler ve Tebriz kısa süre içerisinde düştü, Bitlis ve Tebriz'i kaybeden Tahmasp, 1534 seferlerinde olduğu gibi Osmanlı Ordusu'na karşı savunma yapmak yerine Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'a dönmesi üzerine karşı taarruza geçerek Anadolu içlerine doğru sefere girişerek Erzincan'a kadar ilerledi. Ancak bu seferin amacı fetih değil intikam ve yağmaydı.

Tahmasp, yürüttüğü yağma ve talan faaliyetlerinden sonra Karabağ'a çekildi. Tahmasp'ın yağma faaliyetleri Erzincan'la sınırlı kalmadı. Karabağ üzerinden yaptığı taarruzlarla Osmanlı Beyliklerinin idaresinde olan bölgeleri de yağmalaması Kanuni Sultan Süleyman'ın şiddetle karşılık vermesine neden oldu. Nahçıvan seferine çıkan Osmanlı Ordusu, **Safevi Devleti**'ne öldürücü darbeyi vurmak için yola çıkmış, Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman da bizzat ordusunun başına geçmişti. Önce Musul'u sonra Kars'ı fetheden Kanuni, Nahçıvan'a doğru ilerliyordu. Tahmasp, Kanuni'nin bu kez kendisi ile savaşmadan geri dönmeyeceğini anlayınca mektuplaşarak barış istemek zorunda kaldı.

Kanuni Sultan Süleyman, bu barış isteğini kabul edince **Safevi Devleti** ile Osmanlı Devleti arasında ilk kez imzalanan barış anlaşması ile seferi yarım bırakarak geri döndü (1555). İmzalanan barış anlaşmasıyla Bağdat ile birlikte Irak'ın büyük bölümü, Azerbaycan'ın batısı, Fırat ile Dicle nehirleri arasında kalan bölge ve Tebriz, Osmanlı Devletine bırakıldı. **Safevi Devleti** ile Osmanlı Devleti arasında ilk kez bir barış anlaşması imzalanmıştı. Ancak bu barış uzun sürmedi. Anadolu coğrafyası üzerindeki yayılma emelinden vazgeçmeyen, üstelik Tebriz'i de Osmanlılara bırakmak zorunda kalan Tahmasp, Şehzade Bayezid'in giriştiği isyan faaliyetine doğrudan destek vererek düşmanca bir tutum izlemeye başlayınca doğu sınırlarında yeni bir cephe açmak istemeyen Kanuni Sultan Süleyman, barışın uygulanması

için Kars'ı **Safevi Devleti'**ne verdi. Ancak bu politik ilhak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi çalkantılar nedeniyle gerçekleşmeyerek Osmanlı tarafından geri alındı (1559). Şah İsmail döneminde kurulan ve kısa sürede büyük bir devlet haline gelen **Safevi Devleti**, yine Şah İsmail döneminde zayıflamıştı. Bu süreç Şah İsmail'in oğlu Tahmasp döneminde de tekerrür etti.

Tahmasp, devraldığı devleti kısa süre içerisinde güçlü bir devlet haline getirmiş, Osmanlı Devleti'nin boyunduruğundan kurtararak sınırlarını genişletmişti. Ancak Cihan Devleti Osmanlıya karşı üstün gelemeyeceğini anlaması ile mücadeleden vazgeçerek dostane bir tutum izlemeye başladı. Amasya Anlaşması ile kurulan ve Şehzade Bayezid isyanıyla gölgede kalan barış ilişkileri, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra (1566) gelişerek Osmanlı Devleti ile **Safevi Devleti** arasında dostane bir siyaset izlenmeye başlandı. Tahmasp, 2. Selim ve 3. Murat dönemlerinde de Osmanlı Devleti ile mücadele etmekten kaçınarak dostane ilişkiler güttü. Zira **Safevi Devleti** eskisi kadar güçlü değildi. Üstelik Tebriz, Şam ve Van gibi en önemli Safevi şehirleri artık Osmanlı hâkimiyeti altındaydı. Varlığını Doğu Azerbaycan, Kuzey İran ve Horasan hattında devam ettirmeye çalışan Tahmasp, kaçınılmaz olarak devletin küçülmesine engel olamayarak Osmanlı Devletinin gücünü kabullenmek zorunda kalmıştır. Tahmasp, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra iç karışıklıklar ile uğraşmak zorunda kalmış, Horasan bölgesindeki Özbek taarruzlarıyla uğraşmış ve devlet içerisindeki teşkilatlanmalarda Farsların ön plana çıkmasına engel olamamış, tüm bu menfi tezahürlere rağmen ülkesini ayakta tutmaya çabalamıştı. 1576 yılında öldüğünde ise **Safevi Devleti** saltanat mücadelelerine sahne olacak, zaten zayıflamış ve küçülmüş olan **Safevi Devleti**, cihan devleti olmaktan uzaklaşarak küçük ve tarihine nispeten zayıf bir devlet haline gelecektir.

2. İsmail Dönemi (1576 – 1577)

Tahmasp'ın ölümü üzerine yerine büyük oğlu Muhammed Hüdabende taht varisi durumundaydı. Ancak Hüdabende görme sorunları yaşıyordu ve yarı kördü. Bu nedenle yerine kardeşi İsmail geçti. İsmail, Osmanlılar ile mücadele döneminde büyük başarılarla

imza atmış, bu başarılarının mükâfatı olarak 1556 yılında Horasan'a vali olarak atanmıştı. İsmail, babasının sağlığında saltanat makamını ele geçirme niyetindeydi. Babasını öldürüp yerine geçmeyi düşünen ve bu düşüncesini güvendiği birkaç kişiyle paylaşan İsmail'in niyeti güvendiği kişiler tarafından Tahmasp'a ulaştırılınca Tahmasp, oğlu İsmail'i hapse atarak 20 yıl boyunca mahkûm etmişti.İsmail, Tahmasp'ın vefatı üzerine saltanat adayı olması hasebiyle hapisten çıkartıldı.

İsmail, Türkmen bir anneden dünyaya gelmişti. Kardeşi Haydar Mirza'nın annesi ise bir Gürcü idi. Bu noktada ayrılığa düşen Safeviler henüz karar verememişlerdi. Bu süreçte taraftarları Haydar Mirza'yı bir merasimle tahta geçirmeye teşebbüs ettiler. Buna karşı çıkan İsmail taraftarları ile aralarında yaşanan mücadeleler neticesinde Haydar Mirza öldürüldü ve İsmail saltanat makamına geçebildi.

İsmail, tahta geçtikten kısa bir süre sonra Sünni olduğunu açıkladı. Bu durum Safevi din önderleri ve Kızılbaş Alevi inancını benimseyen zümreler tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Buna rağmen saltanat makamının verdiği güçle kendisine karşı gelenleri bastıran İsmail, 24 Kasım 1577 yılında kız kardeşi Perihan Hanım'ın da yardımı ile zehirlenerek öldürüldü.

Muhammed Hüdabende Dönemi (1577 – 1587)

2. İsmail'in zehirlenerek öldürülmesi neticesinde Tahmasp'ın büyük oğlu Muhammed Hüdabende tahta geçirildi. Hüdabende döneminde **Safevi Devleti** içerisinde mühim sorunlar meydana gelmeye başladı. Saltanat mücadeleleriyle sarsılan devlet otoritesi, yarı kör olan Hüdabende'nin itibarına gölge düşürmüştü.

b) Devlet içerisinde yaşayan Türkmenler ile Farslar arasında yaşanan mücadeleler de sorunların büyümesine neden oldu. Orduda meydana gelen Fars-Türkmen çatışmaları saraya kadar uzanmış, saltanat makamında bile kendisini göstermeye başlamıştı. Üstelik uzun yıllardır mücadele ettikleri ve Horasan'dan uzaklaştırdıkları Özbekler, **Safevi Devleti**nin mukavemetinin zayıflaması ile önce

Horasan'ı zapt ettiler, ardından ise İran içlerine kadar ilerleyerek kimi bölgelerde söz sahibi duruma geldiler. **Safevi Devleti**nin yaşadığı iç karışıklıklar Osmanlı Devleti ile girişilen müspet ilişkilere de gölge düşürdü. Zira Ruslarla mücadele eden Osmanlı Devleti, doğu sınırlarını genişletmeyi amaçlıyordu. **Safevi Devleti**nin saltanat mücadeleleri içerisine girmesi ve zayıflaması Osmanlı'nın Azerbaycan ve Kafkaslar üzerindeki stratejilerini kolaylaştırmaktaydı. Bu durum Hüdabende'nin saltanatına gölge düşürüyordu ve yaşanan iç karışıklıklar Safevi sarayında bir takım siyasi komploların ve gizli faaliyetlerin yürütülmesi ile içinden çıkılmaz bir hale geliyordu.

Safevi Devleti, toplum nezdinde Türkmen-Fars mücadelelerine sahne oluyor, Saray nezdinde ise saltanat heveslilerinin siyasi oyunları ile kaynıyordu. Bu menfi tezahür neticesinde bir saray darbesi gerçekleşti ve Hüdabende tahttan indirildi (1587). Hüdabende'nin tahttan indirilmesi sonrasında saltanat makamı 14 ay kadar boş kaldı. Bu süre zarfında taraflar siyasi olarak birbirleri ile mücadele etmiş, nihayet Ekim 1588'de Muhammed Hüdabende'nin oğlu Abbas **Safevi Devleti**nin Şah'ı ilan edilebilmişti.

1. Abbas Dönemi (1588 – 1629)

1. Abbas, saray entrikaları sonucunda babası Muhammed Hüdabende'nin yerine saltanat makamına geçebilmişti.

Şah Abbas, 42 yıllık uzun hâkimiyet döneminde **Safevi Devleti**ni içinde bulunduğu zor duruma rağmen ayakta tutabilmiş, elde ettiği başarılarla devletin yıkılmasına engel olmuştur. Şah Abbas'ın ilk faaliyeti, Horasan'ı aşip İran içlerine kadar ilerleyen Özbek tehdidini bertaraf etmeye çalışmak oldu. Kalabalık ve güçlü Özbek güçleri **Safevi Devleti**ne karşı mücadele ederken birlik olmuşlardı. Ancak Horasan'ı ele geçirdikten sonra kendi içlerinde yaşadıkları anlaşmazlıklar sebebiyle birlikte hareket edemiyorlardı. Buna rağmen kalabalık kitlelerle büyük bir güç olan Özbeklere karşı mücadele etmek için devletin batı hudutlarını güvence altına almak gerekiyordu. Şah Abbas, bu strateji doğrultusunda 1590 yılında

Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yaparak Doğu Azerbaycan ve Kafkaslardaki topraklarını Osmanlı Devletine terk etti. **Safevi Devleti** kuzey sınırlarını kaybetmişti ancak Osmanlı Devleti tarafından gelecek olası tehditlere karşı kendisini güvence altına almış oldu.

Şah Abbas'ın Özbeklerle mücadeleleri yeteri kadar başarılı olamadı. Zira Safevi ordusu, düzensiz ve yarı sivil bir orduydı. Büyük mücadeleler için düzenli bir ordu kurmak gerekiyordu. Abbas, hem düzenli bir ordu kurmaya çalıştı hem de Özbekler ile mücadele etmeye devam etti. Ancak düzenli ordunun kurulması mevcut ordunun zayıflamasına yol açıyordu. Zira mevcut ordu düzeninde yağmadan pay alan aşiret askerleri, yerlerini düzenli birliklere bırakmak istemiyorlardı. Üstelik Düzenli ordu, savaş olmadığında bile ciddi bir maliyet unsuru oluyor, bu maliyeti karşılamak için devlet hazinesi yetersiz kalıyordu. Şah Abbas'ın düzenli ordu kurma girişimleri 20 yıl sürdü. Nihayet düzenli ve güçlü bir orduya sahip hale gelen Abbas, 1598 yılında Horasan'a girerek Özbekleri büyük bir bozguna uğratıp Horasandan çıkartmayı başardı. Horasan'ı Özbekler'den alan Şah Abbas için ikinci hedef Osmanlı Devletiydi. Özbeklerle mücadele etmek için Osmanlı Devletine terk ettiği Doğu Azerbaycan hattını geri almak üzere önce Osmanlılar ile yazışarak eski topraklarını geri istemiş, bu toprakları siyasi olarak geri almayı denemiştir. Ancak Osmanlı Devletinin bu anlaşmaya razı olmayınca düzenli ve güçlü ordusuyla birlikte Azerbaycan seferine çıkarak eski topraklarını Osmanlı Devletinden geri aldı ve Doğu Azerbaycan hattının hâkimiyetine yeniden kavuşmuş oldu (1602). Şah Abbas'ın düzenli ordusu **Safevi Devletinin** çehre değiştirmesine yol açtı. Zira toplanıp dağılan Safevi ordusunun en etkili gücü Alevi Türkmenlerden oluşmaktaydı. Oysa düzenli ordunun tanziminde Türkmenler değil Fars ve Arap tebaaları ile Osmanlı'dan esinlenilerek çoğunlukla esir olarak alınıp İslami kural ve usullere göre yetiştirilen, Saltanat makamına sadık Gürcü, Ermeni ve Çerkez kölelerden oluşmaktaydı. Bu durum **Safevi Devletinin** kurucu unsuru olan Türkmenler'in, zaten Farslaşmaya başlayan **Safevi Devleti** içerisindeki rolünü de geri plana itti. Öyle ki Kölemen askerler, zamanla vilayetlere vali olarak atanmaya başlamış, devletin asli unsuru olan Türkmenler, azınlık durumuna düşmüşlerdi. Düzenli orduya geçilmesi ile birlikte çehre değiştiren **Safevi Devleti**, bu değişimin bir parçası olarak başkentini

İsfahan'a taşıdı. Giderek Farslaşan ve kendisini İran Devleti olarak ifade etmeyen başlayan **Safevi Devleti**, Fars kültürel akımına öncelik vererek İsfahan'da pek çok kültürel yapı, meydan ve türbeler inşa ettirerek hem sosyal hem de kültürel mevcudiyetini Fars kültürüne devşirdi. Bu tarihlerde İsfahan'da şehircilik yükseldi, saltanat makamı ve saltanata bağlı tüm kurumlar kesin olarak şii'leşti. 17. Yüzyılda Basra körfezi üzerinde nüfuz kazanmak için çaba sarf eden Portekizler ve İngilizler ile ticaret anlaşmaları yapılarak İsfahan eşrafının ticaret ile uğraşarak zenginleşmesi sağlandı. Bir Türk Devleti olarak kurulmuş olan **Safevi Devleti**, Şah Abbas döneminde tam anlamıyla Farslaştı. Türkmenler azınlık haline getirildi. Bu tarihten sonra İran tarihine mal olan **Safevi Devleti**, toplumsal olarak zenginleşmiş ancak siyasi olarak zayıflayarak politik açıdan küçülmüştür.

Bu siyasi zayıflama, ilerleyen yıllarda **Safevi Devleti**ni yıkılma sürecine sürükleyecektir. Şah Abbas, 42 yıllık uzun hâkimiyet döneminden sonra, ilerleyen yaşı hasebiyle 1629'da vefat etti ve yerine oğlu Safi Mirza geldi.

Safevi Devleti'nin Farslaşması ve Türkmenler'in Azınlık Durumuna Düşmesi

Safevi Devleti içerisinde Türkmenler'in rolü siyasi ve toplumsal omurgayı teşkil etmekteydi. Zira hem Safeviye Tarikatı Türkmen kökenli bir zümreydi, hem de devletin kurucusu Şah İsmail anneden ve babadan özbeöz Türkmendi. Dönemin en büyük Türk Devleti olan Osmanlı bile Fars kültüründen fevkalade etkilenmişken Farsların yoğunlukla yaşadığı İran coğrafyasında kurduğu **Safevi Devleti**, Türk diline ve Türk Kültürüne çok daha yakın durmaktaydı. Hatta aynı zamanda şair olan Şah İsmail, şiirlerinde Türkçeyi kullanmaya önem vermiş, saltanatı döneminde Uygur alfabesini kullanmaya başlayarak Türklüğünü her fırsatta ön plana çıkartmıştı.

Safevi Devleti için Türkmenler fevkalade öneme sahipti. Zira Selçuklu dönemindeki yoğun Türk göçleri Anadolu'ya kaymış, Anadolu'ya gidemeyen Türkmenler bu bölgede yerleşerek **Safevi Devleti**nin temellerini teşkil etmişlerdi. Devletin kurucusu Şah İsmail, Anadolu Selçuklu Devleti sonrası Anadolu'ya göç eden ve batını

hareketlerden etkilenmiş olmaları nedeniyle itikadi sebeplerden ötürü Osmanlı Devleti tarafından sahiplenilmeyen kalabalık Türkmen topluluklarını sahiplenerek gücüne güç katmış, Bâtınlıktan etkilenmiş olan bu toplumlara şii inancını nüfuz ettirerek kendi tebaası haline getirmişti. Bâtını Türkmenler, daha çok Osmanlı Devleti'nin baskıları nedeniyle Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti tebaası olan sünni Türk Boyları gibi yerleşik hayata henüz geçememişler, göçebe olarak yaşayarak bozkır kültürünü devam ettirmişlerdi. Bu sebeple at sırtında konar-göçer hareket eden bu Türkmen topluluklar askeri açıdan büyük bir avantaj sağlıyordu.

Hem tebaasını güçlendirmek hem de askeri açıdan göçebe Türkmenler'den istifade etmek isteyen Şah İsmail, devletin önemli mercilerine Türkmen beylerini atamış, ordusunda Türkmenlere görev vererek Fars ve Arapların devlet nizamı içerisinde yükselmesine mani olmuştu. Elbette **Safevi Devleti** bünyesinde yalnızca Türkmenler bulunmuyordu. Büyük Selçuklu Devleti döneminde Orta Asya'dan kalabalık göçlerle İran-Irak hattına yerleşen Türk kitleleri Büyük Selçuklu Devletinin yıkılması ile yoğunlukla Anadolu'ya göç etmiş, ancak bu göç dalgalarına katılmayanlar Büyük Selçuklu Devleti topraklarında kalmayı yeğlemişlerdi.

Tıpkı Türk toplumları gibi Farslar ve Araplar'da Sasaniler, Samaniler ve Abbasiler dönemlerinde ortaya çıkan türlü siyasi keşmekeşlere maruz kalan bu çetin coğrafyada ardıllarını bırakmışlardı. **Safevi Devleti** döneminde nüfusun demografik yapısını incelediğimizde Azerbaycan hattında yoğunluğun Türkmenlerden oluştuğunu görebiliyoruz. Doğu İran hattı ise Farslar ve çoğunlukla Özbeklerden oluşan Türk boyları ve göçebe Türkmenler'den oluşmaktaydı. Irak ile Acem bölgelerinde ise Türkmenler, Araplar ve Farslar yaklaşık olarak birbirlerine yakın yoğunluklarda yaşamaktalardı. Görülmektedir ki **Safevi Devletinin** kurulduğu yıllarda tebaanın takriben yarısı Türkmenlerden, diğer yarısı ise Fars ve Araplardan oluşmaktaydı. Bu nüfus dengesi Şah 1. İsmail'in ölümü ile birlikte yavaş yavaş Farsların lehine doğru gelişmeye başladı. Şah 2. İsmail döneminde hız kazanarak Şah Abbas döneminde Farslar asli unsur olarak görülmeye, Türkmenler ise azınlık durumuna düşmeye başladılar. Şüphesiz ki **Safevi Devletinin** Farlaşmasının ve Osmanlı

Devleti tarafından dışlanan batını göçebe Türkmenlerin ümit ile **Safevi Devletine** bağlanmaları sonrası sükutu hayale uğramalarının yegane sebebi Şii inancı olmuştur.

Zira **Safevi Devleti** safeviye tarikatı bünyesinden çıkmış, şii inancını benimseyen Türk kökenli Safeviye Tarikatı, zamanla Şii inancı benimseyen ve sahiplenilen Farslar tarafından tahakküm altına girmiş, bu tahakküm **Safevi Devletinin** temel politikalarına yansımıştır. Şah Abbas döneminden sonra Türk kimliği ortadan kalkarak önce İranlılık ön plana çıkmış, Farslar'ın devlet nezdindeki tahakkümü kesinleştikten sonra ise İran tarihine mâl olur hale gelmiştir. Unutmamak gerekir ki bugün İran devleti içerisinde yaşayan Türkmenler İran nüfusunun yüzde 30'undan fazlasını teşkil etmektedirler. Bugünün İran Devleti içerisindeki Türk nüfusunun kökeni de **Safevi Devletine** dayanmaktadır.

Safevi Devletinin Yıkılışı

Şah 1. Abbas döneminde hızlanan Farslaşma akımı, İngiltere ve Portekiz'in Basra Körfezi üzerindeki emelleri ile bölgeye girmesi ve **Safevi Devleti** ile giriştikleri ticari münasebetler sonucu **Safevi Devletinin** ekonomik olarak zenginleşmesine rağmen siyasi olarak zayıflaması **Safevi Devletinin** sonunu hazırlayan süreci başlatmış oldu. Şah Abbas'ın vefatında sonra yerine geçen oğlu Safi Mirza (1629 – 1642), babası gibi İngilizler'in bölgedeki oyunlarına alet olunca **Safevi Devleti'n** bekasını tehlikeye sürükleyen politikalar geliştirerek devletin istikbali felakete doğru sürüklenmeye başladı. Bunun yanında Türklükten uzaklaşmış olan **Safevi Devleti**, Osmanlı ile devam eden barış halini ortadan kaldırıp savaş ilan edince **Safevi Devleti** büyük bir darbe daha aldı.

Safevi Devleti için büyük öneme sahip olan Van Osmanlı hâkimiyeti altındaydı. Şah Safi, Van'ı topraklarına katmak için bir sefer düzenleyince Osmanlı Devleti'nin tepkisi şiddetli oldu. Van'ı kuşatan Safevi ordularını kovmakla yetinmeyerek Bağdat ve Orta Irak sahasını da fethederek hâkimiyeti altına aldı ve **Safevi Devleti** Van'ı almak yerine Orta Irak bölgesini de Osmanlılara bırakmak zorunda kaldı (1636–1642). Şah 1. Safi'den sonra yerine oğlu 2. Abbas geçmişti

(1642 – 1666). 2. Abbas dönemi iç çekişmeler, Özbek akınları, iç isyanlar ve mezhep çalışmalarıyla mücadele ile geçti. Bu süre zarfında Osmanlı Devletinin Suriye, Irak ve Azerbaycan üzerindeki ilerlemelerini durduramayan Abbas, yönetimi süresince varlık gösteremeyerek yerini oğlu Süleyman'a bırakmış (1666 – 1694), Şah Süleyman döneminde de varlık gösteremeyen **Safevi Devleti** bölgedeki siyasi otoritesini kaybetme durumuna gelmişti. Şah Süleyman'ın vefatından sonra yerine oğlu Şah 1. Hüseyin geçti (1694 – 1722). Şah Hüseyin, babasından kalan devleti yüceltmek bir tarafa devlet işleriyle ilgilenmeyip hazineyi kişisel harcamaları ve sefahatıyla tüketti. Şah Hüseyin döneminde **Safevi Devleti** din adamları olan mollaların yönetimine bırakıldı. Şah'ın devlet idaresindeki basiretsizliği ile yönetimde söz sahibi olan mollalar, **Safevi Devletini** teokratik bir düzenle yönetmeye başladılar. Ortaya çıkan otorite boşluğu iç isyanları beraberinde getirdi. Sonradan Safevi tebaası olan Afgan kökenli kabileler birleşerek isyan hareketine giriştiler ve isyan hareketinin önderi olan Mahmud'u Afganistan'da tahta geçirilerek Safevi topraklarında bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Afganlar'ın isyan hareketi zamanla daha da genişleyerek İran içlerine kadar ulaştı. 1722 yılında İsfahan'ı kuşatarak Şah Hüseyin'i tahttan indirdiler. Böylelikle **Safevi Devleti** fiilen yıkılmış ve yönetilemez duruma gelmiş oldu. Afganlar İsfahan'ı kuşatarak Şah Hüseyin'i tahttan indirmişlerdi ancak burayı hâkimiyetleri altına almak yerine yağmalayarak geri döndüler. Şah Hüseyin'den sonra yerine 2. Tahmasp geçti (1722 – 1732) ancak 10 yıllık saltanat döneminde içerisinde iç isyanlarla baş edemeyip Afgan istilacıların taarruzlarına karşı koyamadı. **Safevi Devleti**, Şahların basiretsizlik ve başarısızlıklarına rağmen yıkılmak üzereyken aslen Afşar türkü olan Safevi Ordu Kumandanı Nadir Şah'ın devlet yönetimini inisiyatifi altına almasıyla son demlerini yaşamaya başladı. Devrin en büyük kumandanlarından ve askeri dehalarından biri olan Nadir Şah, hükümdar vekili olarak devletin idaresini eline aldıktan kısa bir süre sonra **Safevi Devletini** tasfiye edip kendi Şah'lığını ilan ederek **Safevi Devletine** son verdi (1736).³

³ https://www.turktarih.com/Safevi_Devleti.html